

Małgorzata Rygielska

ORCID: 0000-0002-7723-7677

Uniwersytet Śląski w Katowicach

O pojęciu kultury w *Rysie Dzieiow Kultury i Oświecenia Narodu Polskiego* (1816) Ignacego Lubicz Czerwińskiego (1749–1834)

Abstrakt: Autorka omawia pojęcie kultury w *Rysie Dzieiow Kultury i Oświecenia Narodu Polskiego* (1816) Ignacego Lubicz Czerwińskiego. Była to jedna z pierwszych propozycji uporządkowanej refleksji o kulturze w polskim piśmiennictwie w czasie, kiedy dominowało w nim jeszcze użycie słowa „cywilizacja”. Czerwiński opiera rozumienie kultury i oświecenia oraz objaśnienie tych pojęć na oświeceniowych teoriach postępu i ideach fizjokratycznych, a także rozwijanej wówczas teorii trzech bądź czterech stadiów. Sięga przy tym do Statutów Kazimierza Wielkiego, odnoszących istnienie praktyk kulturowych związanych z prawem zwyczajowym. Zapowiada jednak przejście od atrybutywnego pojmowania kultury do jej omawiania w ujęciu dystrybutywnym: jako kultury polskiej, kultury narodu polskiego. Ta koncepcja warta jest uwagi oraz dalszego i bardziej szczegółowego omówienia.

Słowa-kłucze: kultura, cywilizacja, kultura polska, dzieje kultury polskiej, oświeceniowa refleksja o kulturze, pojęcie „kultury”, Ignacy Lubicz Czerwiński, oświeceniowe idee postępu, teoria trzech stadiów, teoria czterech stadiów, historia prawa polskiego

Wprowadzenie

Klaus Christian Köhnke we wprowadzeniu do wykładów dotyczących pojęcia i teorii nowoczesności stwierdził, że zajmowanie się tą problematyką można uznać za „dość śmiałe przedsięwzięcie”¹. W jednym z kolejnych wykładów zaznaczył: „Z oświeceniem rozpoczyna się historia i kariera, a także proces dyferencjacji różnych pojęć/sposobów rozumienia »kultury«”². Początki tej debaty dostrzegali

¹ K. Ch. Köhnke, *Begriff und Theorie der Moderne. Vorlesungen zur Einführung in die Kulturphilosophie 1996–2002*, Freiburg 2019, s. 23–24.

² *Ibidem*, s. 70.

w sporach J.G. Herdera, I. Kanta oraz M. Mendelssohna, którzy — po części wzajemnie odpowiadając na swoje rozważania — próbowali objaśnić, co znaczą słowa „oświecenie”³ i „kultura”. Słowa, które Moses Mendelssohn nazwał „nowymi zapożyczeniami”⁴ w języku niemieckim. Gdy w języku niemieckim powoli zadomawiały się *Aufklärung* i *Kultur*, we Francji mówiono raczej o *siècle de Lumières* i *civilisation*, a zakresy tych słów wówczas przynajmniej po części się pokrywały, choć jak warto podkreślić: „Niemcy wyobrażali sobie cywilizację jako coś zewnętrznego i użytecznego, na wiele sposobów obcego ich wartościom narodowym” i hoładowali raczej użyciu *Kultur*, „która jest ograniczona w czasie i przestrzeni oraz pokrywa się z tożsamością narodową”⁵.

Problematyka związana ze sposobem rozumienia kultury, a także próbami jej definicji, była już podejmowana wielokrotnie, a rozważania te miały zarówno różne motywacje, jak i nierzadko — odmienne teleologie. Od wielu lat podejmowano też refleksję nad historią pojęcia kultura czyniąc to z rozmaitych perspektyw, na których kształtowanie się wpływ ma nie tylko przynależność badaczy do określonych dziedzin i dyscyplin, ale także ich preferencje i wybory.

Niektórzy, jak Andrew Sartori, proponują, by zbadać „globalny zasięg”⁶ pojęcia kultura, którego początki lokuje w dziewiętnastowiecznej refleksji europejskiej. Warto jednak zadawać również pytania o lokalne tradycje naukowe i protonaukowe oraz formowanie się kluczowych w refleksji humanistycznej pojęć na rodzimym gruncie. Z tego powodu w artykule skupiam się na analizie i interpretacji rozumienia pojęcia kultura wyłożonego w dziele Ignacego Lubicz Czerwińskiego (1749–1834) *Rys Dzieiow Kultury i Oswiecenia Narodu Polskiego od Wieku X do konca Wieku XVII w dwóch Częściach*⁷. Jest to bowiem jeden z pierwszych przykładów polskiej, świadomej i celowej refleksji nad pojęciem kultury wzbogacony

³ Warto zauważyć, że Darrin M. MacMahon recenzję prac Jonathana Israela: *Radical Enlightenment: Philosophy and the Making of Modernity 1650–1750*, Oxford 2001 i *Enlightenment Contested. Philosophy, Modernity, and the Emancipation of Man 1670–1750*, Oxford 2006 zatytuował znamienne *What are Enlightenment?*, „Modern Intellectual History” 4, 2007, nr 3, pp. 601–616. Zwraca, oczywiście, uwagę zastosowanie pojęcia „oświecenie” w liczbie mnogiej.

⁴ M. Mendelssohn, *W kwestii: Co znaczy oświecać?*, przeł. T. Małysek, R. Kuliniak, „Principia” 43–44, 2005–2006, s. 227. Tamże autor dodaje: „Zaliczają się w pierwszej kolejności do języka książkowego. Zwykli ludzie ich nie rozumieją”.

⁵ Zob. A. Kuper, *Kultura. Model antropologiczny*, przeł. I. Kołbon, Kraków 2005, s. 27 oraz N. Elias, *O procesie cywilizacji. Analizy socjo- i psychogenetyczne*, przeł. T. Zabłudowski, K. Markiewicz, Warszawa 2011, s. 75–106; B. Działoszyński, *Cywilizacja. Szkice z dziejów pojęcia w XVIII i XIX wieku*, Warszawa 2018, s. 21–89.

⁶ A. Sartori, *The Resonance of „Culture”: Framing a problem in global concept-history*, „Comparative Studies in Society and History” 47, 2005, nr 4, s. 676–699.

⁷ I. Czerwiński, *Rys Dzieiow Kultury i Oswiecenia Narodu Polskiego od Wieku X do konca Wieku XVII w dwóch Częściach*, Przemyśl 1816. W tytule oraz we wszystkich odwołaniach i cytatach zachowuję, między innymi ze względu na znaczące wyróżnienia autora oraz użycie wielkich liter, pisownię oryginału.

o próbę jego aplikacji w autorskiej koncepcji historii dziejów narodowych. Koncentruję się przede wszystkim na pierwszej części dzieła, którą można uznać za deklarację o charakterze teoretycznym, przedstawia ona bowiem cele, założenia, a także kluczowe pojęcia nie tylko dla *Rysu...*, ale też ówczesnej refleksji nad kulturą (bądź cywilizacją) i oświeceniem. Odniesienia do dominujących w XVIII, ale i na początku XIX wieku idei i wyobrażeń mają w artykule charakter punktowy — pozwalają zorientować się, z jak bogatego repertuaru europejskiej refleksji mógł korzystać Czerwiński próbując napisać dzieje kultury i oświecenia narodu polskiego. W tle, choć bez umniejszania ich wartości⁸, pozostają więc rodzime dyskusje „nad znaczeniem słowa »oświecenie« oraz nad pokrewnym tematem: Czy wiek XVIII był wiekiem oświeconym?”⁹ — zostały już omówione w literaturze przedmiotu¹⁰, a ich waga dla interpretacji piśmiennictwa autora *Rysu...* jest trudna do przecenienia.

Ignacy Lubicz Czerwiński — podstawowe informacje

Ignacy Lubicz Czerwiński (1749–1834)¹¹ żył w okresie oświecenia, trwającego na ziemiach polskich od lat czterdziestych XVII wieku do 1822 roku. Przez długi czas prowadził jako prawnik działalność zawodową na obszarze ówczesnej Galicji. Jego pierwsze publikacje dotyczyły między innymi wyzwań, przed jakimi stali juryści, zmagający się na co dzień z konsekwencjami zmian wynikających z nowych ustaw i kodeksów wprowadzanych na terenach monarchii Habsburgów. Czerwiński musiał więc znać łacinę i niemiecki, a także, oprócz ustawodawstwa, literaturę z zakresu historii prawa, w tym historii prawa na ziemiach polskich. Ślady tych lektur oraz echa znajomości koncepcji fizjokratycznych można znaleźć

⁸ Wręcz przeciwnie — takie umiejscowienie pozwoli na rozpatrywanie dzieła Czerwińskiego we właściwym kontekście kulturowym.

⁹ Zob. R.J. Butterwick, *Co to jest oświecenie? Esej o dyskusji polskiej drugiej połowy XVIII wieku*, „Przegląd Powszechny” 1998, nr 5, s. 161. Zob. także rozważania Krzysztofa Dmitruka dotyczące między innymi „kultury religijnej »oświeconych«” oparte na „badaniach literatury polskiego oświecenia” (K. Dmitruk, *Oświecenie — konteksty zmiany kulturowej*, „Wiek Oświecenia” 17, 2001, s. 47).

¹⁰ Zob. m.in. T. Kostkiewiczowa, *Co to jest oświecenie? — wprowadzenie do dyskusji*, „Wiek Oświecenia” 17, 2001, s. 9–31 (szczególnie części: „»Oświecenie« w języku ludzi XVIII wieku” — wraz z odniesieniem do cytowanego wyżej tekstu Butterwicka — i „»Oświecenie« jako termin naukowy w historii kultury”).

¹¹ Zob. M. Rygielska, *Monografia Ignacego Lubicza Czerwińskiego „Okolica Za-dniestraska”. Studium kulturoznawcze*, Wrocław 2019, najważniejsze informacje biograficzne, a także rewizje wcześniejszych ustaleń na s. 17–50.

w wielu jego pismach, choć nie zawsze mają one charakter czytelnych odniesień, a jeszcze rzadziej opatrzone są przypisami¹².

Jako właściciel kilku wsi położonych pomiędzy podnóżem Karpat a Dniestrem i jego dopływami: Stryjem i Łomnicą był żywo zainteresowany codziennym życiem tamtejszych mieszkańców. Próbował uwzględniać ich potrzeby, nie tracąc z pola widzenia interesów szlachty i ziemiaństwa, co pozwoliło mu proponować powolne, choć istotne zamiany w ówczesnej polityce agrarnej, uwzględniające zarówno uwarunkowania środowiska naturalnego, niewykorzystany dotąd — jego zdaniem — potencjał ekonomiczny „okolicy Zadniestrskiej”, jak i zróżnicowanie etniczne ludności, od wieków współistniejącej (nie bez konfliktów) na tym obszarze. Wiele ze swych obserwacji zawarł w pracy, uznanej za pierwszą polską monografię etnograficzną. Wydał ją w 1811 roku we Lwowie¹³.

Kilka lat później, w *Rysie Dzieiow Kultury i Oswiecenia Narodu Polskiego od Wieku X do konca Wieku XVII w dwóch Częściach* Czerwiński postanowił nie tylko przedstawić wizję, jaka kryje się za tytułem dwutomowej publikacji, ale też objaśnić dwa kluczowe pojęcia, które w niej używa.

Co znaczą kultura i oświecenie?

Taki właśnie tytuł nosi pierwszy rozdział *Rysu...* Czerwiński objaśnia: „Ponieważ te dwa Wyrazy: *Oświecenie* i *Kultura* mają być dowodem skutku tego dzieła, więc trzeba, aby znaczenie onych było tu od początku wyłożone”¹⁴. Warto pamiętać, że słowo „kultura”, choć pojawiało się już wcześniej w polskiej refleksji¹⁵, nie było jeszcze wówczas rozpowszechnione, zdecydowanie częściej pojawiała się „cywilizacja”, słowo „Ukute we Francji przed Rewolucją”, które „rozprzestrzeniło się tuż po niej jako jeszcze jeden francuski produkt eksportowy”¹⁶. Cywilizacja pojawiała się w pismach tuzów polskiej myśli oświeceniowej: Hugona Kołłątaja, Stanisława Staszica, Jana Śniadeckiego, a także w tekstach i wystąpieniach wielu innych autorów tamtego czasu. Kultura występowała wówczas rzadziej i najczęściej

¹² Bezpośrednie i oznaczone odwołania w twórczości Czerwińskiego do oświeceniowych dzieł śledzi Martyna Deszczyńska (*Ignacy Lubicz Czerwiński. Zagadkowy czytelnik, zapomniany autor*, „Bibliotekarz” 2022, nr 5, s. 11–17).

¹³ I. Czerwiński, *Okolica Za-dniestrzka. Między Stryiem i Łomnicą czyli Opis Ziemi i dawnych kłesk, lub odmian tej Okolicy; tudzież, iaki iest lud prosty dla religii i dla Pana swego? Zgoła, iaki ón iest? w całym sposobie życia swego, lub w swych Zabobonach albo zwyczajach*, Lwów 1811.

¹⁴ I. Czerwiński, *Rys...*, s. 1.

¹⁵ Zob. inspirujące uwagi Ewy Kosowskiej, *Ks. Benedykt Chmielowski — pionier polskiego kulturoznawstwa*, „Prace Kulturoznawcze” 2021, nr 4, s. 15–26.

¹⁶ J. Jedlicki, *Jakiej cywilizacji Polacy potrzebują. Studia z dziejów idei i wyobraźni XIX wieku*, Warszawa 2002, s. 38.

z przydawką, dookreślającą jej zakres bądź przedmiot odniesienia: kultura języka, kultura francuska, grecka, kultura Słowian, niekiedy — kultura całego narodu¹⁷.

Czerwiński, a za nim być może Joachim Lelewel¹⁸, próbują dookreślić, co — i z jakiej perspektywy — znaczy dla nich kultura. Dla Czerwińskiego punktem wyjścia stały się pojęcia „kultura” i „oświecenie”, punktem dojścia — „kultura i oświecenie narodu polskiego”¹⁹. Definicja, którą proponuje, jest trzyczęściowa: początkowe stwierdzenie zyskuje kolejne uzupełnienia, poszerzające zakres semantycznych pojęć oświecenia i kultury oraz wskazujące na możliwe, odmienne sposoby ich pojmowania. Każde z nich zostało odniesione do „człowieka” i do „narodu”:

Istotnie *Oświecenie i Kultura* to iest: Zbliżenie się Człowieka albo Narodu do Stanu doskonalszego społeczności ludzkiej, albo iaśniej mówiąc, tedy Oświecenie Człeka albo Narodu, iest to przejście iego z niewiadomości i z błędów do światła prawdy, lub iest: uwolnienie się od przesądów a przyjęcie rzetelnych wyobrażeń i zasad²⁰.

Pierwsze ze stwierdzeń wprowadza pojęcie stanu, a raczej stanów i kładzie nacisk na proces przechodzenia z jednego stanu do drugiego, przy czym kolejny ma być „doskonalszy”, lepszy, w jakimś sensie przewyższający poprzedni. Dotyczy to społeczności ludzkiej czy — jak powiedziałyby Staszic — towarzystwa. Drugie stwierdzenie opiera się na eksplorowanej w wieku XVIII opozycji: wiedza–niewiedza, myślenie błędne–myślenie prawidłowe, mrok–światło; trzecie dotyczy już nie braku wiedzy, a jej rzekomej „nierzetelności”: tu pojawia się pojęcie przesądu, które nie tylko Czerwiński we wcześniejszych dziełach, ale i inni oświeceniowi myśliciele przeciwstawiali rozumowi i spokrewniali z zabobonem, próbując wskazać różnice między różnymi systemami wiedzy²¹. Dalszy wywód Czerwińskiego oparty jest na konstruowanych i rozwijanych wówczas oświeceniowych teoriach postępu.

¹⁷ Podaję za: M.H. Serejski, *Początki i dzieje słów „cywilizacja” i „kultura” w Polsce*, [w:] M.H. Serejski, *Przeszłość a terażniejszość. Studia i szkice historiograficzne*, Wrocław 1965, s. 241. Tu także wspomniana została praca Czerwińskiego.

¹⁸ Zob. uwagi T. Słowikowskiego (*Joachim Lelewel krytyk i autor podręczników historii*, Warszawa 1974, s. 86–88). O *Rysie...* Lelewel pisał bardzo pochlebnie w: *Rozbiory dzieł obejmujących albo dzieje, albo rzeczy polskie różnymi czasy przez Joachima Lelewela ogłoszone w jedną księgę zebrane*, Poznań 1844, s. 122 n.

¹⁹ Na temat kultury i oświecenia w dziele Czerwińskiego zob. J. Rell, *Problematyka kultury w dawnych podręcznikach historii Polski 1795–1830*, „Przegląd Humanistyczny” 1978, nr 1, s. 48; M. Hoszowska, *Ignacego Lubicz-Czerwińskiego traktat o stosunkach polsko-niemieckich*, [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. 1, red. J. Maternicki, Rzeszów 2004, s. 167.

²⁰ I. Czerwiński, *Rys...*, s. 1.

²¹ Warto wspomnieć o innej pracy Czerwińskiego, wydanej rok po *Rysie...*, I. Czerwiński, *Uwagi rozumu i ludzkości Nad fałszem i ciemnotą zabobonów gustów i t. d.*, Przemysł 1817.

Stopnie kultury — echa osiemnastowiecznych idei postępu?

Zanim refleksje odnoszące się do postępu (czy nawet postępów — *les progrès*)²² przybrały formę spójnych i usystematyzowanych teorii (często różniących się w zasadniczych szczegółach, choć opartych na tych samych założeniach), funkcjonowały jako idee o mniej lub bardziej sprecyzowanym kształcie, wedle których ludzka rzeczywistość miała podlegać zmianie na lepsze²³. Bronisław Baczko objaśniał:

idea postępu jest jedną z naczelnych i najbardziej obiegowych w Oświeceniu francuskim, ale że równocześnie jest to idea, której podstawowe przesłanki teoretyczne są dopiero wykuwane; wiek Oświecenia tworzy tę ideę, ale zarazem zмага się z nią, przechodzi od mniej lub bardziej wyraźnego przekonania o istnieniu postępu do prób budowania teorii postępu²⁴.

Dopiero w pracach Jeana Antoine'a Nicolasa de Condorceta i Anne Roberta Jacquesa Turgota zyskała ona (może lepiej — one — teorie postępu)²⁵ pełniejszy wyraz; na swój sposób rozwijali ją i interpretowali także przedstawiciele tak zwanego oświecenia szkockiego, między innymi Adam Ferguson, Lord Kames czy Adam Smith. Przyjmuje się, że to właśnie Ferguson, autor *An Essay on the History of Civil Society* (1767) „jako pierwszy nazwał trzy stadia rozwojowe kultury (wzgl. kultur) *dzikością, barbarzyństwem i cywilizacją*”²⁶. Współcześni badacze łączą go, podobnie jak Turgota i Smitha²⁷, także z tak zwaną teorią czterech stadiów

²² Zob. J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej*, Warszawa 2004, s. 99.

²³ „Nie znaczy to wszakże, że teorie postępu miały w XVIII wieku poważniejszy zasięg. Rzeczywiście rozpowszechnione było jedynie przekonanie, iż świat zmienia się mimo wszystko na lepsze” (*Ibidem*, s. 98).

²⁴ B. Baczko, *Rousseau. Samotność i wspólnota*, Gdańsk 2009 [epub 2223/10581]. Można też lokować mniej lub bardziej usystematyzowaną refleksję na temat postępu dużo wcześniej — w myśli antycznej (zob. Z.J. Czarniecki, *Przeszłość i historia. Studia nad historyzmem i ideą prospekcji dziejowej w historii filozofii*, Lublin 1981). Inaczej ten problem ujmują między innymi P. Rossi, *Zatonięcia bez świadka. Idea postępu*, przeł. A. Dudzińska-Facca, Warszawa 1998 czy Ch. Dawson, *Postęp i religia. Studium historyczne*, przeł. H. Bednarek, Warszawa 1959. Literatura przedmiotu na temat kultury i postępu jest niezwykle obszerna, jej szczegółowe, krytyczne omówienie wymagałoby odrębnego studium. Por. także M. Rygielska, Pededemptim progrediens. *Lukrecjusz i Morgan*, „Laboratorium Kultury” 3, 2014, s. 17–55.

²⁵ Warto też pamiętać, że „mówiąc o jednej idei postępu, upraszczamy sprawę” (B. Baczko, *Rousseau...*). I Baczko, i Szacki odróżniają idee postępu od teorii postępu, zwracają też uwagę na znaczące w tym kontekście użycie przez konkretnych autorów liczby pojedynczej bądź mnogiej, zob. przypis 16.

²⁶ K. Moszyński, *Człowiek. Wstęp do etnografii powszechnej i etnologii*, Wrocław 1958, s. 31. Nieco wcześniej na ten temat pisał J. Lutyński, *Ewolucjonizm w etnologii anglosaskiej a etnografia radziecka*, Łódź-Wrocław 1956, s. 68–80.

²⁷ Zob. m.in. jedną z nowszych publikacji na ten temat w języku polskim: A. Markwart, *Teoria czterech stadiów rozwoju społeczeństw w myśli Adama Smitha*, [w:] *Rozum, człowiek, historia*, red. J. Szczepański, Kraków 2018, s. 203–220.

(*the four stages theory*)²⁸, przypominając podział na etapy jak łowiectwo (a właściwie zbieractwo i łowiectwo), pasterstwo, rolnictwo, handel. Teoria trzech lub czterech stadiów miała jednak wielu prekursorów (w tym chociażby Giambattistę Vica) i wielu ojców; jej zrębów można upatrywać w koncepcjach rozwijanych co najmniej od lat pięćdziesiątych XVIII wieku²⁹, które, przynajmniej w części, inspirowane były także myślą Hugo Grotiusa i Samuela von Pufendorfa (rozważaniami o dominium i własności oraz prawach narodów), a także filozoficznymi dociekaniem nad naturą człowieka (w ujęciu na przykład Davida Hume'a)³⁰. Trudno wskazać bezpośrednio inspirację Czerwińskiego — czerpał on zapewne z wielu źródeł, niekoniecznie oryginalnych. Reperkusje oświeceniowych teorii, w tym również adaptowanych na polskim gruncie idei fizjokratycznych, znajdowały wszak poczesne miejsce między innymi w piśmiennictwie Staszica czy Kołłątaja, omawiane były na spotkaniach towarzystw naukowych i przynajmniej fragmentarycznie bądź ogólnikowo poruszane na łamach prasy³¹. Obecność idei fizjokratycznych można zauważyć także w dziełach Czerwińskiego³².

W *Rysie...* brakuje wyraźnych nawiązań do często wykorzystywanych w oświeceniu dychotomii. Galicyjski prawnik nie wprowadza opozycji między stanem natury a stanem kultury, nie pisze o „dobrym” bądź „szlachetnym” dzikim (*bon sauvage* bądź *noble sauvage*)³³, unika w tym zakresie wartościowania. Przyjmuje, że postęp i rozwój zachodzą zgodnie z prawami natury, podziela

przekonanie o istnieniu prawa postępu, rozumianego jako wyznaczona przez te lub inne czynniki konieczność przechodzenia człowieka w toku jego dziejów przez wykazujące pewną regularność stadia rozwojowe, konieczność dającą się rozciągnąć nie tylko na przeszłość, ale i na przyszłość³⁴.

Pisze też o „grubym rozsądku”, który stopniowo ma zostać zastąpiony przez rozum i właściwe jego używanie oraz o początkowej bliskości człowieka i zwierząt: podstawowymi czynnikami różnicującymi są tutaj racjonalne myślenie i posługi-

²⁸ Szerzej o teorii czterech stadiów zob. R.L. Meek, *Social Science and the Ignoble Savage*, Cambridge 2011.

²⁹ Zob. m.in. T.J. Ellingson, *The Myth of the Noble Savage*, Berkley 2001, s. 158–161.

³⁰ Zob. m.in. N. Davidson, *How Revolutionary Were the Bourgeois Revolutions?*, Chicago 2017, s. 43 n. Tej problematyce poświęcony został rozdział „Stages of Development: French Physiocrats and the Scottish Historical School”, s. 37–54.

³¹ Zob. m.in. K. Opałek, *Prawo natury u polskich fizjokratów*, Warszawa 1953, a z nowszych pozycji A. Grześkowiak-Krwawicz, Regina libertas. *Wolność w polskiej myśli politycznej XVIII wieku*, Gdańsk 2006, s. 70–106. Literatura na ten temat jest bardzo obszerna, pojawiają się też nowe wydania materiałów źródłowych, między innymi prac Kołłątaja.

³² Zob. M. Rygielska, *Monografia...*, s. 10, 270–274 n.

³³ Choć znane mu były zapewne (niekoniecznie bezpośrednio) prace Rousseau, chociażby *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes*, 1755. Na jedną z nich (*Emila*) wprost powołuje się w tekście z 1821 roku, zob. I. Czerwiński, *Panicz wojażer*, opr. M. Rygielska, G. Wilk, „Prace Kulturoznawcze” 17, 2015, s. 259.

³⁴ B. Baczek, *Rousseau...*

wanie się językiem jako dominującym środkiem komunikacji (przed „stanem zbliżania się do doskonałości Człowiek bywa [...] grubym tylko rozsądkiem i znakami wyższego względem Zwierząt przeznaczenia, od Natury obdarzony”)³⁵.

Podobnie jak oświeceniowi propagatorzy idei postępu, Czerwiński, definiując czym są kultura i oświecenie, wskazuje na węzłowe momenty w dziejach ludzkości, a także dominujące „sposoby życia”, jak myślistwo, pasterstwo, rolnictwo i handel. Przeplata je refleksją o dzikości i barbarzyństwie jako tymi stopniami kultury, które — z założenia — przechodzą wszystkie narody (w tym wielkie cywilizacje starożytne: Grecja czy Rzym). Objasnia ponadto, że początkowo człowiek:

Niezna [...] ani tych obowiązków, któreby go z ludźmi łączyć powinny, ani smaku społecznego życia, ani Cnót ludzkości, a zatem *dziki* iest.

Dopiero powoli się to dzieje, że z instynktu wyzpomnionego przeznaczenia, ów Człowiek w Pasterskie wprzód przechodzi życie, nakoniec; zamienia się w *Rolnika*. [...] Samo nareszcie odkrycie instynktu towarzyskiego życia Rolnikowi się przyznaie, a ztąd potem na uskromienie złych ludzi powstały Prawa, toż zrodziły się obowiązki współczesności, z dopełnienia zaś onych, zrodziło się wyobrażenie chwały, niemniej; zrodził się Handel, Kunszta itd. a za nimi ludzkość i obyczajność³⁶.

Wyraźnie podkreśla również uniwersalność takiego „porządku Kultury” (układu „stopni Kultury”), pisze bowiem: „Taki sam porządek Kultury, wszystkim wprawdzie Narodom przynależy. Wszelako niebyło Narodu; ażeby chciał sobie przypomnieć, że był kiedyś *dzikim i barbarzyńskim*”³⁷, a także nieśpieszny, sukcesywny charakter procesu, w którym można wyróżnić konkretne etapy i typowe dla nich cechy, zachowania ludzkie, przyjęte sposoby życia, a w pewnym zakresie także zróżnicowanie struktury społecznej oraz zmieniające się modele stosunków własności.

Ku źródłom prawa polskiego i kulturze polskiej

Autor *Rysu...* objaśniając przebieg dziejów i kolejnych stopni bądź stanów kultury (oba określenia używane są wymiennie) skorzystał także z wiedzy na temat historii prawa polskiego. Próbowo omówienia porządku kultury, stanów bądź stopni kultury w *Rysie...* towarzyszy bowiem podrozdział, poświęcony statutom Kazimierza Wielkiego, a w szczególności wspomnianym w nim praktykom mającym źródło w prawie zwyczajowym (a więc i w kulturowej empirii). Mają one świadczyc o wcześniejszych stopniach kultury, być ich pozostałościami, dowodami, czy jak moglibyśmy powiedzieć używając dziewiętnastowiecznej terminologii — re-

³⁵ I. Czerwiński, *Rys...*, s. 1.

³⁶ *Ibidem*, s. 1–2.

³⁷ *Ibidem*, s. 4.

liktami bądź przeżytkami (do tych samych przykładów, zaczerpniętych między innymi ze statutów wiślickich, odwoła się niezwykle wysoko oceniający prace Czerwińskiego, o czym już wspominałam, Joachim Lelewel)³⁸. Co ważne, Ignacy Lubicz wyraźnie wskazuje konkretne zachowania, istotne i honorowane w kulturze polskiej XV wieku (w tym przyjęte i zaakceptowane formy zobowiązań bądź kar sądowych), przenosi więc akcenty z rozważań nad dziejami kultury w ogóle, kultury — by odwołać się do znanych na rodzimym gruncie rozróżnień — w ujęciu atrybutywnym, na dzieje kultury pojmowanej dystrybucyjnie³⁹. Sięga przy tym po następujące argumenty:

Że owe trzy sposoby dawnego życia, do końca prawie Wieku XIV były dla Polaka równie pamiętne, zdaie się tego dowodzić sam Statut *Kazimierza W.* z r. 1347 iako to: tam nayprzód; każda *Nagana Wyroku*, to iest: Appellacya do wyższego Sądu, powinna się była ieszcze opłacać podług rangi Sędziogo, droższém albo tańszem futrem, a to zapewne, Stanu niegdyś dzikiego z Myślistwa, przypominało Maiątek.

W tym to oraz Statucie każde niestawienie się na rozkaz Sędziogo czyli *Kontumacya* ninaczey karane były, tylko *Nawiązką*, czyli grabieżą Wołów, więc to znowu dowodzi Maiątek Stanu Pastérskiego.

Tamże nakoniec w témże Statucie; poświęcony zamiar prawodawstwa naywięcey ku ubespieczeniu własności i pożytków Rolnika dowodzi, że to dopiero ów trzeci Stan Kultury, staie się naygodniejszym Opieki rządowej stanem⁴⁰.

Opisane przez Czerwińskiego przykłady odnajdziemy między innymi w statutach wiślickich, niektóre z kar bądź rodzajów zadośćuczynienia przewidzianego za dane przestępstwo miały jeszcze formę grzywien futrzanych, inne — grzywien srebra; akceptowano też wybór między nimi⁴¹. Ukazuje to wspomniane przez autora powolne przechodzenie z jednego stanu (stopnia) kultury do drugiego, z zaakcentowaniem przejściowego współistnienia form starszych ze stopniowo wprowadzanymi nowszymi. Co więcej, same statuty Kazimierza Wielkiego można traktować jako dokument przejściowy, a nawet — w pewnym sensie — graniczny, dokonano w nich bowiem zapisu prawa zwyczajowego, które było dotąd ustne, lokalne i niekiedy znacząco zróżnicowane. Wykorzystano więc kolejny kamień milowy dla wielu (nie tylko oświeceniowych) myślicieli wyznaczający przejście między barbarzyństwem a cywilizacją — pismo.

³⁸ Zob. J. Lelewel, *Początkowe prawodawstwo polskie cywilne i kryminalne do czasów jagiellońskich*, Warszawa 1828, s. 122 n.

³⁹ Zob. Z. Bauman, *Kultura i społeczeństwo. Preliminaria*, Warszawa 1966, s. 35–38.

⁴⁰ I. Czerwiński, *Rys...*, s. 3–4.

⁴¹ Zob. J. Lelewel, *Początkowe...*, s. 122. Różnice między statutami wiślickimi i piotrkowskimi, wynikające nie tylko z różnic lokalnych, ale także z ich układu (różnego porządkowania artykułów w czasach późniejszych), z uwzględnieniem nagany i nagany wyroku omawia Antoni Zygmunt Helcel. (*Starodawne prawa polskiego pomniki. Z ksiąg rękopiśmiennych dotąd nieużytych główniejsz zaś z ksiąg dawnych sądowych ziemskich i grodzkich Ziemi Krakowskiej*, wyciągnął i wyd. A.Z. Helcel, Kraków 1856, s. 126. Zob. także *ibidem*, s. 116–117 (przepis XCV, dot. *narzeczienia a. naganienia*).

Warto też dodać, że Czerwiński przemilcza w tym miejscu *Rysu...* realną pozycję chłopów-rolników w monarchii stanowej w Polsce XIV wieku i jego niemal całkowitą zależność od decyzji pańskich (te kwestie — nie tylko własności, ale i wolności osobistej chłopów — będą powracały przez cały wiek XIX). Wprost jednak nazywa stan rolniczy trzecim Stanem Kultury i przekonuje, że właśnie rolnictwo ma być przedmiotem opieki rządowej. Stwierdzenia tego nie uzasadnia, można jednak przypuszczać, że splotły się tutaj zarówno wiedza i osobiste doświadczenie Czerwińskiego jako gospodarza i zarządcy zadniestrskich wsi, który stosunkowo dobrze poznał życie ich mieszkańców i sugerował wprowadzenie różnego typu zmian naprawczych, jak i ideowe wpływy fizjokratyzmu w różnych jego wersjach⁴².

W *Rysie Dzieiow Kultury i Oswiecenia Narodu Polskiego* Czerwiński scharakteryzował stopnie kultury następująco:

Tabela 1. Stopnie kultury w *W Rysie Dzieiow Kultury i Oswiecenia Narodu Polskiego* I.L. Czerwińskiego

stopień/stan kultury	charakterystyka stanu — działalność człowieka, zmiany sposobu życia	pozostałości dawnych stanów kultury w statutach Kazimierza Wielkiego
stan dziki („człowiek [...] <i>dziki</i> iest”, s. 2 „stanu niegdyś dzikiego z Myślistwa”, s. 3) myślistwo, zbieractwo; myśliwy, zbieracz	— człowiek „obdarzony grubym tylko rozsądkiem i znakami wyższego względu Zwierząt przeznaczenia”, s. 1 — nie zna zasad społecznego życia ani związanych z nim obowiązków, s. 2 — nie zna „Cnót ludzkości”, s. 2	— futra jako środek płatniczy (w przypadku apelacji sądowej), s. 3
stan pasterski; pasterz	— „szater buduje”, s. 2 — „trzody poczytuie za własność”, s. 2 — „wyszukuje pożytku” z celowej hodowli zwierząt, s. 2 — „dla pilniejszej onych [zwierząt] straży Czeladzi werbuie, która mu służy, a on iey rozkazuje”, s. 2	— „grabież [zabranie] wołów” jako forma nawiązki, kary za „kontumacyę”, czyli niestawienie się na wezwanie przed oblicze sędziego, s. 3
stan rolniczy, rolnictwo, rolnik („trzeci Stan Kultury”, s. 3)	— „chce mieć dom stały”, s. 2 — „zatrudnienia [...] mądre, moralne i porządek kochające”, s. 2 — zna skuteczne sposoby uprawy ziemi, s. 2 — staje się „Miłośnikiem pokoju” — walczy jedynie w obronie własnej, s. 2–3 — odkrywa „instynkt towarzyskiego życia”, s. 3	— liczne przykłady zabezpieczania własności i „pożytków Rolnika”, s. 3

⁴² Zob. M. Rygielska, *Monografia...*, s. 270–274.

„powstał handel, pie- niądz, sztuka czyta- nia i pisania itd. a to wszystko oczęwiście do ogólnego pożytku i szczęścia ludzkiego zmierza”, s. 4		
---	--	--

Źródło: opracowanie własne.

Czerwiński dowodzi ponadto, że „każdy Naród oświecony przekonał się naj-
przód o tём, że bez Religii rząd jego polityczny nie byłby doskonały”⁴³, co również
wymagałoby rozważenia w odniesieniu do jego koncepcji kultury⁴⁴, podobnie, jak
nakreślenie szczegółowych relacji pomiędzy kulturą i oświeceniem, a także — na-
rodem i kulturą, a nawet narodami i kulturami (bądź też kulturą i charakterem
narodu/charakterami narodów). W kolejnych rozdziałach *Rysu...* zastanawia się
bowiem, jak to się działo, że „peryody wieków [...] Oświecenie i Kulturę Naró-
dów, w odmienne zaprowadzały Charaktery”⁴⁵. I przyznaje: „Dziełka tego iest
zamiarem względem Narodu Polskiego wszelkie odkreć źródła Kultury jego”⁴⁶.

Szczegółowa analiza treści dzieła Czerwińskiego i zawartej w nim koncepcji
„dziejów kultury i oświecenia narodu polskiego” to jednak temat odrębny, choć
bez wątpienia frapujący⁴⁷. Podejmując się takiej analizy należałoby też szerzej
rozpatrzyć rozumienie przez Czerwińskiego pojęcia „oświecenie” — w szcze-
gólności w odniesieniu do rodzimych koncepcji, ale też znanych mu być może
objaśnień dotyczących przywoływanych do dziś pytań Kanta⁴⁸. Istotne byłoby też
rozważenie innych powiązanych z tym kwestii: jak Czerwiński pojmował naród,
co było dla niego istotne w historii kultury narodu polskiego i jakie były pod-
stawowe cele i funkcje stworzonego przez niego rysu dziejów kultury. Ustalenia
poczynione w tym artykule dla tego typu rozważań — choć pozornie od nich od-
dalone — wydają mi się niezbędne. Wskazują bowiem horyzont myślowy ważny
dla autora *Okolicy...* i *Rysu...*, nośność oświeceniowych idei postępu oraz próby

⁴³ W tym miejscu można by też podjąć rozważania nad tak zwanym oświeceniem chrześcijańskim w Polsce i jego śladami w myśli Czerwińskiego.

⁴⁴ Sporo uwagi poświęca Czerwińskiemu Martyna Deszczyńska w interesująco pomyślanej syntezie „*Historia sacra*” i dzieje narodowe. *Refleksja historyczna lat 1795–1830 nad rolą religii i Kościoła w przeszłości Polski*, Warszawa 2003, s. 16, 61–62, 80, 95, 171.

⁴⁵ I. Czerwiński, *Rys...*, s. 6.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 39.

⁴⁷ Wcześniej pisał o tym między innymi Wit Górczyński, *Ignacego Lubicz-Czerwińskiego „Rys dziejów kultury i oświecenia narodu polskiego od wieku X do końca XVII”. Próba integralnego prezentowania dziejów ojczystych*, [w:] *Historia. Społeczeństwo. Wychowanie*, red. J. Maternicki, M. Hoszowska, P. Sierżęga, Rzeszów 2003, s. 93–103.

⁴⁸ Zob. I. Kant, *Co to jest Oświecenie?*, przeł. A. Landman, [w:] I. Kant, *Przypuszczalny początek ludzkiej historii i inne pisma historyzoficzne*, przeł. M. Żelazny, I. Krońska, A. Landman, Toruń 1995, s. 53–60.

ich wykorzystania w polskich pracach⁴⁹, szczególnie z początków XIX wieku, nawet jeśli dostrzeżone zależności nie dowodzą bezpośredniego intelektualnego zadłużenia u myślicieli takich jak Adam Smith czy Adam Ferguson. Z pewnością nie wyczerpują też rozległej problematyki, jaką są zarówno prądzieje polskiej myśli o kulturze, jak i rozważania o dziedzictwie nie tylko polskiego oświecenia.

On the term *culture* in *Outline of the History of Culture and Enlightenment of the Polish Nation* by Ignacy Lubicz Czerwiński (1749–1834)

Abstract

The author explores the meaning of the term *culture* in Ignacy Lubicz Czerwiński's *Rys Dzieiow Kultury i Oswiecenia Narodu Polskiego* [Outline of the History of Culture and Enlightenment of the Polish Nation]. This was one of the first proposals for an orderly reflection on culture in Polish writing at a time when it was still dominated by the use of the word 'civilisation'. Czerwiński's understanding of culture and the Enlightenment, as well as his explanation of these concepts, is based on Enlightenment theories of progress and physiocratic ideas, as well as the theory of three or four stages, which was then widely discussed. In doing so, he draws on the Statutes of Casimir the Great, noting the existence of cultural practices associated with customary law. Czerwiński, however, announces a shift from an attributive understanding of culture to discussing it from a distributive point of view: as Polish culture, the culture of the Polish nation. This is a concept worthy of attention and a further, broader and more detailed discussion.

Keywords: culture, civilisation, Polish culture, history of Polish culture, Enlightenment reflection on culture, the concept of *culture*, Ignacy Lubicz Czerwiński, Enlightenment ideas of progress, the theory of three stages, the theory of four stages, history of Polish law

Bibliografia

- Baczko B., *Rousseau. Samotność i wspólnota*, Gdańsk 2009.
 Bauman Z., *Kultura i społeczeństwo. Preliminaria*, Warszawa 1966.
 Butterwick R.J., *Co to jest oświecenie? Esej o dyskusji polskiej drugiej połowy XVIII wieku*, „Przełęcz Powszechny” 1998, nr 5.
 Czarniecki Z.J., *Przyszłość i historia. Studia nad historyzmem i ideą prospekcyjną w historii filozofii*, Lublin 1981.

⁴⁹ Rzecz jasna, trudno byłoby tu uznać Czerwińskiego za prekursora. Łudzące niekiedy podobieństwo niektórych prac Kołłataja i Czerwińskiego, a także Czerwińskiego i Staszica podkreśla M. Rygielska, *Monografia...*, między innymi s. 170, 271.

- Czerwiński I., *Okolica Za-dniestrska Między Stryiem i Łomnicą czyli Opis Ziemi i dawnych kłesk, lub odmian tej Okolicy; tudzież, iaki jest lud prosty dla religii i dla Pana swego? Zgoła, iaki ón jest? w sposobie życia swego lub w swych Zabobonach albo zwyczajach*, Lwów 1811.
- Czerwiński I., *Panicz wojażer*, opr. M. Rygielska, G. Wilk, „Prace Kulturoznawcze” 17, 2015, s. 259–265.
- Czerwiński I., *Rys Dzieiow Kultury i Oświecenia Narodu Polskiego od Wieku X do konca Wieku XVII w dwóch Częściach*, Przemysł 1816.
- Czerwiński I., *Uwagi rozumu i ludzkości Nad fałszem i ciemnotą zabobonów gusłów i t. d.*, Przemysł 1817.
- Davidson N., *How Revolutionary Were the Bourgeois Revolutions?*, Chicago 2017.
- Dawson Ch., *Postęp i religia. Studium historyczne*, przeł. H. Bednarek, Warszawa 1959.
- Deszczyńska M., „*Historia sacra*” i dzieje narodowe. Refleksja historyczna lat 1795–1830 nad rolą religii i Kościoła w przeszłości Polski, Warszawa 2003.
- Deszczyńska M., *Ignacy Lubicz Czerwiński. Zagadkowy czytelnik, zapomniany autor*, „Bibliotekarz” 2022, nr 5, s. 11–17.
- Dmitruk K., *Oświecenie — konteksty zmiany kulturowej*, „Wiek Oświecenia” 17, 2001, s. 47–65.
- Działożyński B., *Cywilizacja. Szkice z dziejów pojęcia w XVIII i XIX wieku*, Warszawa 2018.
- Elias N., *O procesie cywilizacji. Analizy socjo- i psychogenetyczne*, przeł. T. Zabłudowski, K. Markiewicz, Warszawa 2011.
- Ellingson T.J., *The Myth of the Noble Savage*, Berkley 2001.
- Górczyński W., *Ignacego Lubicz-Czerwińskiego „Rys dziejów kultury i oświecenia narodu polskiego od wieku X do końca XVII. Próba integralnego prezentowania dziejów ojczystych*, [w:] *Historia. Społeczeństwo. Wychowanie*, red. J. Maternicki, M. Hoszowska, P. Sierzęga, Rzeszów 2003, s. 93–103.
- Grześkowiak-Krwawicz A., *Regina libertas. Wolność w polskiej myśli politycznej XVIII wieku*, Gdańsk 2006.
- Hoszowska M., *Ignacego Lubicz-Czerwińskiego traktat o stosunkach polsko-niemieckich*, [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. 1, red. J. Maternicki, Rzeszów 2004, s. 165–177.
- Israel J., *Enlightenment Contested: Philosophy, Modernity, and the Emancipation of Man 1670–1750*, Oxford 2006.
- Israel J., *Radical Enlightenment: Philosophy and the Making of Modernity 1650–1750*, Oxford 2001.
- Jedlicki J., *Jakiej cywilizacji Polacy potrzebują. Studia z dziejów idei i wyobraźni XIX wieku*, Warszawa 2002.
- Kant I., *Co to jest Oświecenie?*, przeł. A. Landman, [w:] I. Kant, *Przypuszczalny początek ludzkiej historii i inne pisma historyzoficzne*, przeł. M. Żelazny, I. Krońska, A. Landman, Toruń 1995, s. 53–60.
- Köhnke K.Ch., *Begriff und Theorie der Moderne. Vorlesungen zur Einführung in die Kulturphilosophie 1996–2002*, Freiburg 2019.
- Kosowska E., *Ks. Benedykt Chmielowski — pionier polskiego kulturoznawstwa*, „Prace Kulturoznawcze” 2021, nr 4, s. 15–26.
- Kostkiewiczowa T., *Co to jest oświecenie? — wprowadzenie do dyskusji*, „Wiek Oświecenia” 17, 2001, s. 9–31.
- Kuper A., *Kultura. Model antropologiczny*, przeł. I. Kołbon, Kraków 2005.
- Lelewel J., *Początkowe prawodawstwo polskie cywilne i kryminalne do czasów jagiellońskich*, Warszawa 1828.
- Lelewel J., *Rozbiory dzieł obejmujących albo dzieje albo rzeczy polskie różnymi czasy przez Juliana Lelewela ogłoszone w jedną księgę zebrane*, Poznań 1844.

- Lutyński J., *Ewolucjonizm w etnologii anglosaskiej a etnografia radziecka*, Łódź-Wrocław 1956.
- MacMahon D.M., *What are Enlightenments?*, „Modern Intellectual History” 4, 2007, nr 3, s. 601–616.
- Markwart A., *Teoria czterech stadiów rozwoju społeczeństw w myśli Adama Smitha*, [w:] *Rozum, człowiek, historia*, red. J. Szczepański, Kraków 2018, s. 203–220.
- Meek R.L., *Social Science and the Ignoble Savage*, Cambridge 2011.
- Mendelssohn M., *W kwestii: Co znaczy oświecać?*, przeł. T. Małysek, R. Kuliniak, „Principia” 43–44, 2005–2006, s. 227–230.
- Moszyński K., *Człowiek. Wstęp do etnografii powszechnej i etnologii*, Wrocław 1958.
- Opalek K., *Prawo natury u polskich fizjokratów*, Warszawa 1953.
- Rell J., *Problematyka kultury w dawnych podręcznikach historii Polski 1795–1830*, „Przegląd Humanistyczny” 1978, nr 1, s. 43–57.
- Rossi P., *Zatonięcia bez świadka. Idea postępu*, przeł. A. Dudzińska-Facca, Warszawa 1998.
- Rygielska M., *Monografia Ignacego Lubicz Czerwińskiego „Okolica Za-dniestrską”. Studium kulturoznawcze*, Wrocław 2019.
- Rygielska M., *Pedemptim progrediens. Lukrecjusz i Morgan*, „Laboratorium Kultury” 3, 2014, s. 17–55.
- Sartori A., *The Resonance of „Culture”: Framing a problem in global concept-history*, „Comparative Studies in Society and History” 47, 2005, nr 4, s. 676–699.
- Serejski M.H., *Początki i dzieje słów „cywilizacja” i „kultura” w Polsce*, [w:] M.H. Serejski, *Przeszłość a teraźniejszość. Studia i szkice historiograficzne*, Wrocław 1965, s. 237–249.
- Słowikowski T., *Joachim Lelewel krytyk i autor podręczników historii*, Warszawa 1974.
- Starodawne prawa polskiego pomniki. Z ksiąg rękopiśmiennych dotąd nieużytych główniejsz z ksiąg dawnych sądowych ziemskich i grodzkich Ziemi Krakowskiej*, wyciągnął i wyd. A.Z. Helcel, Kraków 1856
- Szacki J., *Historia myśli socjologicznej*, Warszawa 2004.

* * *

Małgorzata Rygielska — doktor habilitowana nauk humanistycznych, profesor Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Zajmuje się historią i teorią kultury, w szczególności historią kultury polskiej XVIII i XIX wieku oraz powiązanymi z nią dziejami myśli teoretycznokulturowej. Autorka między innymi książki *Monografia Ignacego Lubicz Czerwińskiego „Okolica Za-dniestrską”. Studium kulturoznawcze* (2019).